
KÖNYVISMERTETÉS

Graeme R. Newman (ed.):

Crime and Punishment around the World.

ABC-CLIO, Santa Barbara–California–Denver–Colorado–Oxford,

2010

„Egy dolog biztos: a rend szükséges ahhoz, hogy egy közösség fennmaradjon. E szükségességbe ágyazottan pedig elkerülhetetlen, hogy az emberek jogszabályt szegjenek [...], amelyekért szankció jár. Ezért a jog és a szokás egyetemes, valamennyi ismert közösségben létezik”¹ – írja az általános bevezetőben Graeme R. Newman.

Az egyedülálló sorozat a világ büntető igazságszolgáltatási rendszereit, az egyes régiók jellegzetes bűnügyi adatait és a büntetések jellegét gyűjti össze a teljességre törekedve, több mint másfél ezer oldalon.

Az enciklopédiaként használható gyűjteményt Graeme R. Newman, az Albany Egyetemen működő School of Criminal Justice oktatója, a Center for Problem-Oriented Policing társigazgatója szerkesztette. A szerkesztőségi tanácsadó testületnek olyan neves személyek voltak tagjai, mint Adam Bouloukos, az Outreach and Partnerships igazgatója, Ronald V. Clarke, a Rutgers Egyetem oktatója, Adam Graycar, az Ausztrál Nemzeti Egyetem oktatója, Martin Killias, a Zürichi Egyetem oktatója és Jeremy Travis, a John Jay Büntető Igazságszolgáltatási Egyetem elnöke.

A kiadvány négy kötete lefedi valamennyi földrész majdnem valamennyi országát – az egyes kötetek régiók szerinti bontásban vizsgálják az adott térség büntetőjogi, büntetőeljárás-jogi és büntetés-végrehajtási jogi jellemzőit. Így az első kötet Afrikát és a Közel-Keletet mutatja be, a második az amerikai kontinenssel foglalkozik, a harmadik részből az ázsiai és az óceániai jogrendszert ismerhetjük meg közelebbről, míg az európai megoldásokról a negyedik könyvből tudhatunk meg részleteket. A Magyarországról szóló cikket dr. Lévy Miklós alkotmánybíró, az Európai Kriminológiai Társaság legutóbbi elnöke, az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara Kriminológiai Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára jegyzi.

Az országok egyes kötetekbe csoportosítása eltér az ENSZ hivatalos régiófelosztásától, ezt a főszerkesztő azzal indokolja, hogy bár a földrészek ál-

¹ Saját fordítás – G. V.

landóak, az országhatárok változtak-változhatnak, ezért a besorolásnál az egyes államok berendezkedését, hagyományait, sajátos jellemzőit jelölték ki elsődleges szempontnak. E szempont az olvasó számára nagyon hasznos, hiszen a földrajzi határokon átívelő, de kultúrájában, történelmében hasonló államokat egy egységbe rendezve találja – e megoldás megkönnyíti az összevetést és az adott térség közös tulajdonságainak áttekintését. E rendező elvet azonban többször áttöri a földrajzi elhelyezkedés szerinti besorolás. Így például a közel-keleti régiót önálló térségként illesztették be az első kötetbe – ami a terület közös jellemzői miatt indokolható –, de épp ennyire adta volna magát a posztszovjet térség koherens tárgyalása is, amit azonban még a szokásosnál is jobban szétszálaztak (a hagyományosan európainak tekintett Grúzia például Ázsiába került). Az örök vita tárgyául szolgáló felosztástól eltekintve jól szerkesztett, átlátható kötetekről beszélhetünk, amelyek nagyrészt az elfogadott törésvonalak szerint mutatják be az egyes területeket.

A teljességre törekvés jelenik meg abban, hogy a kötetek nemcsak az ENSZ által elismert önálló államokat, de megszállt vagy függő területeket, domíniumokat vagy az egyes országok részeként létező független nemzeteket (*independent nation*) is bemutatnak – így külön szócikk szól például a navajo indiánokról. A szerkesztők e dicséretes törekvése nyomán a nehezebben kutatható speciális régiókról is gyors áttekintést kaphatunk – ráadásul további kiindulásul szolgálhatnak a szócikkek végén található bibliográfiák is. Még a térképekről is lemaradt azonban Nyugat-Szahara az afrikai kötetben, ami indokolható lenne azzal, hogy az ország marokkói megszállás alatt áll, így az adatgyűjtés esetlegesen nem vagy nehezen volt lehetséges.² Ennek azonban ellentmondani látszik, hogy az olyan, a kiadott információkat grammra mérő diktatúrák, mint Laosz vagy Észak-Korea szerepelnek a kiadványban, akárcsak Irak, ahol a szócikk szerzőjét adatgyűjtés közben elrabolták, megkínózták és meggyilkolták 2007 októberében.

A *Crime and Punishment around the World* letisztult szerkezetű. Az egyes kötetek és szócikkek egységes felépítésben, közérthetően tárgyalják a témát, ezáltal könnyű eligazodást nyújtva. A kötetekben való tájékozódást segítik a bevezetőben található világtérképek, valamint az utolsó oldalakon elhelyezett szójegyzék. Valamennyi kötet bevezetőjében az elismerések után olvasható a főszerkesztő által a kiadványhoz írt általános bevezető, majd pedig az emberölések elterjedtségét, a fogvatartottak számát, a halálbüntetés és a testi fenyl-

² Ennek okairól lásd például Mészáros Zsolt: A Maghreb palesztinjai: a nyugat-szaharai konfliktus a világpolitikai érdekek árnyékában. *Külügyi Szemle*, 2009/4., 151–182. o.

tés alkalmazásának előfordulását bemutató világtérképek. Ezután kapott helyet az adott kötet szerkesztőjének bevezetője, amely az adott részben szereplő térségek és országok közös jellemzőit gyűjti össze, egyúttal irányítúként szolgálva az esetleges összehasonlító elemzésekhez és az adott országok vizsgálatához. A bevezető után az adott kötet államainak térképei szemléltetik a világtérképen is látható adatokat. A kiadvány egyik legértékesebb része a terület, majd ország szerinti bontásban bemutatott országsajátosságok, amelyek szintén azonos szerkezetben és amennyire lehetséges, azonos szempontok szerint épülnek fel. A köteteket általános bibliográfia, a kötet szerzőiről szóló ismertetés és szójegyzék zárja.

A kivételes lexikon egyes szócikkei – amennyiben az adatgyűjtés teljes körű volt – bemutatják az adott ország, földrajzi terület jogrendszerének típusát, a százezer főre jutó emberölések és az ezer főre jutó betörések áldozatainak számát, a korrupció becsült szintjét, az adott állam tevékenységét az emberkereskedelem megakadályozása érdekében, a százezer főre jutó fogvatartottak számát, végül azt, hogy az adott térségben van-e halálbüntetés, illetve testi fenytés. Az egyes alcímek alatt az országok további jellemzőit – így a latin-amerikai térségben például a drogproblémát, vagy az arab világ, illetve Afrika országainak többsége esetében jellemző, a homoszexuálisokat büntető szabályokat is – olvashatjuk, a térség történeti háttere, általános demográfiai, földrajzi adatai mellett.

A kötet mindezek miatt kifejezetten alapmű. Egyes tanulmányok, szakdolgozatok írása vagy egy meghatározott ország, térség kutatása kezdetén az egyes szócikkek terjedelme gyors áttekintést nyújt a vizsgálni kívánt témáról, egyúttal a cikkek végén elhelyezett szakirodalom-jegyzék a további munkában is segíthet.

Tény azonban, hogy a szerkesztők ama törekvése, hogy körülbelül nyolc oldalban határozták meg a szerzők számára a terjedelmet, esetenként hátrányává is válik a kiadványnak, mert nem mindig van arányban az adott ország jelentőségével/kutatottságával. Ennek lett áldozata például a 110 milliós Mexikó, amely kevesebb helyet kapott, mint a rögtön utána következő, ötezer lakosú Montserrat.

A teljességre törekvés viszont alkalmat ad a közbeszédben homogén térségek/kultúrák képének árnyalására, így sokszor oszlat el sztereotípiát vagy pontosít adatokat. Thaiföldről például kiderül, hogy bár a prostitúció és az ahhoz kapcsolódó bűncselekmények jelentősen meghatározzák az ország életét, és jogszabályt is alkottak a prostitúció megelőzéséért és visszaszorításáért, a kormány és a nyomozó hatóságok nem sokat tesznek az ezt elősegítő

emberkereskedelem megakadályozásáért, mert nem ismerik fel a probléma jelentőségét. Különös figyelem és differenciált szabályozás jellemzi azonban a droggal való visszaélés különböző eseteit: attól függően, hogy az elkövető mely típusú és milyen mennyiségű kábítószer birtoklásával, fogyasztásával vagy kereskedelmével összefüggésben kerül a hatóságok elé, a szankciók a 2002 óta létező eltereléstől egészen a halálbüntetésig terjedhetnek.

Bár Libanonban nem jár halálbüntetés a kábítószer-árúsításért, életfogytig tartó kényszermunka igen, kiegészítve 25–100 millió libanoni font pénzbüntetéssel. Ezzel szemben igen haladó szellemű a drogfogyasztókra vonatkozó szabályozás: esetükben (egy alkalommal) lehetőség van diverzióra.

Nem kell azonban ilyen messzire mennünk ahhoz, hogy aktuális problémákhoz háttér-információt gyűjtsünk. A napjainkban súlyos válsággal küszködő Görögország esetében például külön szócikk foglalkozik a korrupcióval, amely akár a válság elmélyülésének egyik okaként is megjelölhető: egy 2008-as statisztika a korrupció által okozott károkat 681 és 815 millió euróra becsüli. Ilyen részletességgel nem pillanthatunk bele a hasonló helyzetben lévő Portugália korrupciós ügyeibe, de a cikk szerzője az ország legnagyobb problémái között említi azt, a pénzmosás vagy a kábítószerrel összefüggő bűncselekmények mellett.

A felsoroltak miatt bármelyik kötetéről lehetne bővebben szólni, a könyvismertetés keretei azonban ezt sajnos nem teszik lehetővé; éppen ezért a latin-amerikai térségre vonatkozó szócikkek vizsgálatán keresztül igyekszünk egyfajta illusztrációt, keresztmetszetet adni a teljes sorozatról, annak minden előnyével és hátrányával.

A latin-amerikai térség országai³ között eltérések vannak nemcsak területi jellemzőkben – széles skálán mozognak az egyes államok méretei: az óriási és nagy államoktól, mint Brazília, Argentína vagy Mexikó, a közép-amerikai miniállamokig –, hanem társadalmi változókban is. E társadalmi változók természetesen az államok területi adottságaiból is fakadnak. Ezért fontos hangsúlyozni, hogy nehéz összehasonlítani e heterogén térséget, még akkor is, ha az egyes értékek nem abszolút számok, hanem százalékos, illetve ezer főre számított adatok: ezek is elfed(het)ik ugyanis a háttérben húzódó jellegzetességeket.

Az említettek ellenére is megállapíthatunk azonban az amerikai kontinens déli államai között jellegzetes hasonlóságokat.

³ Ahol az egyes adatoknál nincs külön forrás feltüntetve, ott a *Crime and Punishment Around the World*-ből származnak az információk.

KÖNYVISMERTETÉS

A földrész valamennyi országa gyarmati örökséggel jellemezhető – tény azonban, hogy a gyarmatosítás idejétől és kiterjedésétől, valamint annak és a bevezetett új rendszernek az őslakosok általi elfogadásától nagy részben függ a későbbi berendezkedés milyensége. Mégis, ezek az országok valamennyien a gyarmatosító államoktól vették át a jogrendszert, például a kontinentális jogot a spanyoloktól, portugáloktól, Franciaországtól és Hollandiától – néhány esetben a helyi jellegzetességekhez igazítva.

A gyarmatosítás azonban nem csupán a jogszabályokon és az állami berendezkedésen hagyott nyomot, de a népesség összetételén is.

Az addig inkább egyeneműnek tekinthető őslakosság a gyarmatosítások következtében igen heterogén népesség részévé lett, és hamarosan kisebbségbe került. A térség e tulajdonsága további térség-specifikus problémákat idézett elő.

Latin-Amerika országainak – a jogszabályokban és a bűnözés tendenciájában is jelentkező – közös sajátossága a természet uralma. Adottságait tekintve ez a földrajzi terület nagyon vegyes képet mutat: őserdők és hegyek, sivatag és óceán teszi változatossá a tájat – és egyben megnehezíti a felderítést a határon átnyúló bűnözés (például a kábítószer-kereskedelem) tekintetében. És éppen a természet adta lehetőségek azok, amelyek a térség két fő problémájának megoldását is nehezíti: a terület kitűnően alkalmas különféle kábítószer-termesztésére, valamint az emberkereskedelem elrejtésére. Az egyes szócikkekben is hangsúlyosan jelenik meg, hogy miért nehéz a küzdelem az emberkereskedelem ellen például Hondurasban, Panamában vagy Salvadorban.

A globalizáció ezt a térséget sem hagyta érintetlenül. A folyamat nagy kérdése – ahogy azt a kötet szerkesztője is felteszi –: vajon átveszik-e ezek az országok az Amerikai Egyesült Államok gyakorlatát? Erre azonban egyelőre nyilvánvalóan nem találunk választ a kiadványban.

A kötet országairól szóló cikkek kiemelik, hogy a nemzeti büntető igazságszolgáltatási rendszerek nemcsak a bűnügyi problémák következtében változnak, de más társadalmi változásokhoz is alkalmazkodnak. A legjelentősebb változások e régió tekintetében mind politikaiak: sok közép- és dél-amerikai ország tapasztalt meg hosszabb politikai krízist függetlensége kiharcolása óta. A gyarmati rendszer ma is látható történelmi örökségből fakadóan a létező politikai rendszerek a maguk képére formálják mind a jogot, mind a társadalmi körülményeket, mind pedig a büntető igazságszolgáltatás rendszerét – így azon erősen érződik az egyes politikai folyamatok és irányzatok hatása.

KÖNYVISMERTETÉS

A történelem folyamán a társadalmi változások sokszínűsége és sokfélesége olyan erőket hozott létre, amelyek sokszor egymástól eltérő, sőt egymással ütköző irányokba terelték a büntető igazságszolgáltatást. Az, hogy ezek az államok hogyan oldják meg a különböző, egymással versengő és eltérő megoldásokat igénylő társadalmi problémákat és változásokat, továbbra is sarkalatos probléma.

Latin-Amerikában az 1960-as és az 1980-as évek között gyakoriak voltak a katonai puccsok. Az államcsínnel hatalomra kerülő vezetők uralmukat azal igazolták, hogy azzal politikai stabilitást hoztak a nemzetnek, és megmentették azt a kommunizmus fenyegetésétől. A tipikus latin-amerikai diktatúra a néhány tisztből álló bizottság vezetése alatt állt. Megszüntették a bíróságok és a büntető igazságszolgáltatás független működését, és gyakran előfordult, hogy azt az emberi jogok rendszeres megsértésére kényszerítették. A rendszerek közös eleme volt az illegális letartóztatások, a politikai fenyegetésként értékelt ellenfelek likvidálása, vagy ellenük megalapozatlan eljárások folytatása, a vezetők ideológiai alapon történő megválasztása vagy a kínzások.

Az 1990-es, 2000-es évek óta a régió országaiban a demokratikus berendezkedések újból létrejöttével és konszolidációjával igazságügyi reformokat vezettek be. E reformok legtöbbször alkotmányos rendezéssel kezdődtek, amely több befolyást és lehetőséget adott a legfelsőbb bíróságoknak, hogy kiterjesszék a bírói függetlenséget, és kontradiktórium elemeket építsenek be az eljárásokba. A cél a fair eljárások meghonosítása volt. Mindez az autoriter berendezkedés visszatéréstől való félelem jegyében – amelynek egyes specifikus jegyeit a kiadványból is megismerhetjük a jellegzetes eseteken keresztül.

A rendszer demokratizálásának előfeltételeként több országban is demilitarizálták a rendfenntartó erőket. De a büntetőapparátus továbbra is a leggyengébb láncszeme maradt a büntető igazságszolgáltatás újjászületésének. Az igazságszolgáltatási reform ugyanis elsősorban az éppen hatalmon lévő párt biztonsági politikájának kiszolgálója, ennek keretében egy erős bírói kar csökkenteni azokat a lehetséges kockázatokat, amelyekkel a vezető pártnak szembe kell néznie a hatalma elvesztésekor.

A lefektetett elméleti alapok tekintetében, lássuk, mennyire jelenítette meg a sokszerzős, heterogén alkotógárda ezt a szempontrendszert az egyes szócikkeknél!

A sokszerzős művek hátránya, hogy a szócikkeket jegyzők személyes preferenciái, kutatási területei, illetve az előre megadott szempontrendszer kezelése közötti eltérések egyenetlenséget, súlyponteltolódásokat okozhatnak, ezt

rádásul a kötet lezárásának időpontja, a terjedelmi korlátok, esetleg az adatok hiányossága is befolyásolhatja.

Ennek megfelelően a 48 szerzős, 50 szócikket tartalmazó amerikai kötet esetében is megfigyelhetünk hangsúlyeltolódásokat, amelynek érezhető forrása az adatok időbeli szétszórtsága is: van, ahol még 2009-es adatokkal is találkozunk (a kiadvány lezárásának dátuma: 2009. december 31.), de sajnos ez a ritka kivétel. Éppen ebből adódhatnak néhol alapvető hiányosságok – bizonyos országok esetében gyökeresen megváltoztak jogszabályok, és akár a teljes állami berendezkedés is. Ezek azonban olyan negatívumok, amelyek egy sokszerzős, többszerkesztős nyomtatott munka esetében sajnos elkerülhetetlenek.

Emeljünk ki most két, büntetőjogilag releváns latin-amerikai sajátosságot, amely éppolyan aktuális, mint amekkora figyelmet kap a médiában: a diktatúrák idején kulcsszerepet vállaló vezetők felelősségre vonása és a kábítószerkérdés.

A „jázminos forradalom” elnevezésű észak-afrikai összetűzések felvetik-felvetették a kérdést: mi várható ezen országok volt diktátorainak, volt elnökeinek elszámoltatása terén? E kérdésre időről időre választ kapunk, de nézük meg, mit léptek hasonló esetben a latin-amerikai államok!

A nemzetközi jog történetében nem ismeretlen a volt vezetők elszámoltatása. A leghíresebb eset a náci Németország irányítóinak felelősségre vonása a nürnbergi perben, de a nemzetközi közösség jó néhány nemzetközi törvényt is állított fel a felelősök elszámoltatására.

Mivel a latin-amerikai országok többségét – mint azt a bevezetőből is megtudhattuk – súlyos diktatórikus örökség terhe nyomja, a demokratikus identitás kialakításának döntő fontosságú lépése a diktatúrák vezetőinek bíróság elé állítása, amely a múlttal való szembenézés egyik legfontosabb akusásként értelmezhető. Mivel ezek az elmúlt évtizedben dicséretesen sokasodó büntetőpercek nem csupán az adott ország történelmének meghatározó pontjai, de a sorozat vizsgálódási körének középpontjában is állnak, kellő alappal gondolhatjuk, hogy helyet kapnak a kötetben.

Azokban csatlakoznunk kell. Sem a több évig húzódó, a volt diktátor halálával 2006-ban véget érő Pinochet-perről, sem a 2007-ben kezdődő Fujimori-perről (Peru), sem a 2006-ban letartóztatott, azóta harminc év szabadságvesztés-büntetésre ítélt Juan María Bordaberry (Uruguay) felelősségre vonásáról nem tudhatunk meg semmit, holott mindannyian államuk legfelső vezetőjeként követték el emberiség elleni bűntetteket, és némelyikük bíróság elé citálása olykor nehezen keresztülvihető jogszabály-módosításokat

igényelt.⁴ Ezzel szemben az argentin rész írói a tíz- és harmincezer közé tehető áldozattal járó „piszkos háború” büntetőjogi következményeinek taglálása mellett az egyik fő felelős (az azóta 25 év szabadságvesztésre ítélt) Jorge Videla 2008-as házi őrizetbe vételéről is beszámolnak.

A másik említett problémagóc a kábítószerkérdés, amely a közbeszédben a térség legnagyobb és legjellegzetesebbnek tekintett gondjaként jelenik meg, a kép azonban korántsem ennyire egyértelmű: a drogkereskedelem és -fogyasztás ugyanis távolról sem terjed ki minden országra, és nem csupán az ezzel kapcsolatos bűncselekmények hagynak nyomot a térség bűnügyi történetén. A sztereotípiák szerint homogenizálódott „drogkontinens” képeinek lerombolásáért sokat tesz a kötet.

A szócikkeket áttekintve kiderül ugyanis, hogy bár a kábítószer-probléma kezelése központi kérdés minden országban, a probléma nagysága és mélysége jelentősen eltér. Míg a drogtermelésben élenjáró Bolívia (amelynek elnöke, Evo Morales egyúttal a kokatermesztők egyesületének elnöke is) és az Egyesült Államokba tartó drogkereskedelem nagy százalékát lebonyolító Mexikó a jelenség egyik (látványos, így kellően mediatizált) végpontját jelzik, a másik oldalon ott találhatóak Chilét vagy éppen Argentínát. Utóbbi esetében a szócikk szerzői aggódva emelik ki, hogy a kábítószerrel kapcsolatos visszaélések drámaian emelkedtek az elmúlt években: míg 2002-ben a százezer főre jutó bűncselekmények száma 42,4 volt, addig 2005-ben már 61,7. Összevetésként, hazánkban 2005-ben a százezer főre jutó kábítószerrel visszaélések száma 76,22 volt (ez nálunk is kiugró év volt, azóta a szám csökkent).⁶

Annak ellenére, hogy a kábítószerkérdést a szerzők széles körűen vizsgálják, és külön alcímekben részletezik, itt is jelentkeznek hiányosságok. Mexikó esetében például teljes egészében hiányzik a *Guerra contra el narco*⁷ (kábitószer elleni háború) említése – annak ellenére, hogy nehezen találhatnánk meghatározóbb momentumot a közép-amerikai ország elmúlt öt évéből a Felipe Calderón által indított harcnál, amely egyértelmű nyomot hagyott a bűnügyi statisztikákban és a büntetőjogban. Az új büntető törvénykönyv például bírói végzés nélkül engedélyezi a telefonlehallgatásokat⁸; és csak e kampány következtében 2010-ben több mint 15 ezren, indítása óta pedig csaknem

4 Mindegyikükről lásd: Zelei Dávid: Ex-elnökök rendőrkézen. Kitekintő, 2010. február 6. http://kitekinto.hu/latin-amerika/2010/02/06/ex-elnokok_rendrkezen&lap=2

5 Zelei Dávid: Rács mögött Jorge Videla. Lazarillo.hu, 2010. december 24. http://prae.hu/prae/lazarilloec.php?aid=124&menu_id=111&type=1

6 Forrás: <http://crimestat.b-m.hu/>

7 http://es.wikipedia.org/wiki/Guerra_contra_el_narco

8 http://es.wikipedia.org/wiki/Felipe_Calder%C3%B3n_Hinojosa#Seguridad_p.C3.BAblica

KÖNYVISMERTETÉS

35 ezren estek áldozatul. A hiány annak fényében is különösen érdekes, hogy a szócikkben még 2008-as adatok is szerepelnek, a drog elleni hadjárat pedig 2006-ban indult.

Általában azonban azt mondhatjuk, hogy mindemellett további, a képet árnyaló adatokat tudhatunk meg a térség problémáiról, így például a kábítószerek és az emberrablások hazájának tekintett Kolumbiáról szóló részben is. A hivatalos statisztikákból kiderül ugyanis, hogy bár a magyarországi adatokkal összevetve még mindig elképesztően magasak az emberölési statisztikák, az áldozatok száma 2002 és 2007 között mégis folyamatosan és szignifikánsan, több mint negyven százalékkal csökkent. Az ország hasonló tendenciákat mutat az emberrablások, a zsarolások és a terrorizmus tekintetében. Tény azonban, hogy mindezzel párhuzamosan egyes nagyon elhatalmas bűncselekmények száma (például rablás) a másfélszeresére nőtt.

A felsorolt hibák ellenére a *Crime and Punishment around the World* nagyon fontos, hiánypótló vállalkozás. A témát ilyen alaposan és részletesen, de egészen eltérő szempontrendszerrel legutóbb a SAGE által éppen tíz éve kiadott *Encyclopedia of Crime and Punishment* járta körül; a mostani négykötetes lexikonsorozatnak a világ minden, magára valamit is adó, bűnügyi tudományokra szakosodott könyvtárában ott a helye.

Készítette: Gedeon Valéria